

KUR'AN'DA İBADET

Yusuf ÇELİK (*)

ÖZ

Kur'an'ın hassasiyetle üzerinde durduğu konulardan biri de ibadettir. İbadet, insanların günlük hayatlarında önemli bir yer tutmaktadır. Bütün dinlerde, icra şekilleri farklı olmakla beraber ibadet vardır. Allah ile kul arasında kurulan ilişkide imandan sonra, ibadet aşaması gelmektedir.

Bu makalede ibadet kelimesinin sözlük ve terim anlamları ortaya konulmuştur. İbadet ve tevhit ilişkisi üzerinde durulmuştur. Cahiliye dönemi Araplarının puta tapıcılığından ve bunun sebeplerinden bahsedildikten sonra, Kur'an'ın şirk koşmayı kesin olarak yasakladığı anlatılmıştır. İbadetin fitri bir ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İbadet, Tevhit, Şirk, İman, Put

ABSTRACT

The Worship of The Holy Qur'an

One of the topics that The Qur'an stops on it is worship. It has an important place in daily lives of people. All religions have different shapes of worship. The relationship that is established between God and human after faith is worship.

In this article is revealed the meaning dictionary and the term of the worship's word. It focuses on the relationship between worship and God's union. After mention the period of ignorance, and it is referred to the reasons the Arab's idolism is described The Qur'an's forbid of worship to idols and focused that the worship is a natural need.

Keywords: Workshop, God's Union, Common, Faith, Idol

* Yrd. Doç Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Giriş

Allah Kur'an'da, insanları ve cinleri kendisine kulluk vazifesini yerine getirmeleri için yarattığını bildirmektedir. Allah yaratmasaydı, insanoğlu varlık sahasına çıkamazdı. İnsan kulluğunun bilincinde olduğu sürece, mertebelerin en yücesine layık olur. Kulluk görevini yerine getiren kişi, manen huzur, mutluluk ve sevinç içinde yaşar.

Evrendeki bütün varlıklar, tabiat kanunları dediğimiz Allah'ın koyduğu yasalara uymak zorundadırlar. Her canlının doğup büyümesi ve zamanı geldiğinde ölmesi bu kanunlar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Kâinat belli bir düzen içinde yürümektedir. Yer, gök, canlı, cansız yaratılmış ne varsa Allah'ın koyduğu kanunlara uymaya devam etmektedir. Sünnetullah¹ gereği evrendeki bütün yaratılmışlar, Allah'ın koyduğu kanunlar çerçevesinde yaşamaları bakımından zorunlu olarak kuldurlar. Kulluğun bu zorunlu türü, çalışma konumuzun dışında kalmaktadır. Az önce bahsettiğimiz zorunlu kulluktan ayrı olarak bir de, tercih ve irademizi bu yönde kullanmak suretiyle kul olmanın icaplarını yerine getirmek vardır. Burada insan, isterse iradesini kullanarak Allah'a kul olur, ebedî saadete kavuşur. İsterse, Allah'ın dışındaki varlıklara kul olur, ebedî felakete uğrar. İmtihan gereği Allah insanı belli bir yöne zorlamamıştır. Rehberler ve kitaplar göndermiş, tercihi insanın cüzî iradesine bırakmıştır.

Bilindiği üzere İslam, birtakım kuru nazariyelerden ibaret değildir. Kulun Allah ile kendisiyle ve başkalarıyla olan münasebetleri, somut temeller üzerine bina edilmiştir. Düşüncede kalan, pratikte gösterilmeyen bir gerçek layık olduğu değeri bulamaz. İnsan, inandığı gerçeği dili ile söylemeli ve hayata geçirmelidir. Çünkü hayata geçirilmeyen bir inanç, zaafa uğrama, belki de zamanla yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır². İşte bu zaruret sebebiyle dinimiz nazarî bilgileri öğretmekle yetinmeyerek, amelî hükümleri de öğretmiş ve bu hükümlere uyulmasını emretmiştir. Bir Müslüman iman ettikten sonra, imanının gereklerini yerine getirmekle de sorumlu tutulmuştur. Kalbe yerleşmesi gereken bu iman, ibadetler yoluyla hayata da yansımalıdır. Dinimizde ibadet, Allah ile kul arasında kurulan bir ilişki, hatta kulun önemli bir vazifesidir³.

1 “Sünnetullah, XIX. Yüzyılın sonlarında Müslümanların pozitivistizmle tanışmasıyla yeniden güncellik kazanmıştır. Sözü geçen terim bu dönemde, ‘tabiat kanunları’ anlamında kavramlaştırılmıştır. Çünkü bu dönemde, Kur'an'ın evreni düzenli bir yapı olarak takdim ettiği, evrenin Allah tarafından konulan birtakım kanunlara göre işlediği yolundaki ifadeler öne çıkarılmıştır. Ancak XX. Yüzyıl içerisinde bahsettiğimiz terim, fizik alandan çok, sosyal alanda geçerli bir kanuniyeti ifade ettiği kanaati yaygınlaşmıştır.” Sünnetullah ile ilgili detaylı bilgi edinmek için bkz., Ömer Özsoy, *Sünnetullah*, Ankara, 1999, s. 70 vd.

2 Olgun, Tâhirü'l Mevlevî, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, İstanbul, 1963, s. VIII (Kitap içinde A. Hamdi Akseki'nin kaleme aldığı Mukaddime'den)

3 Olgun, a.y.

İbadet, dinin teorik bildirisinde açıklanan iman konularının pratik alanda uygulanması ve gerçekleşmesidir. Dinî tecrübeden kaynağını alan her eylem, dinin pratik anlatımı olarak görülmelidir⁴.

Kur'ân'ın hassasiyetle üzerinde durduğu konulardan biri de ibadettir. İnsanların günlük hayatlarında önemli bir yer tutmaktadır. Bütün dinlerde, icra şekilleri farklı olmakla beraber ibadet vardır. Allah ile kul arasında kurulan ilişkide imandan sonra, ibadet aşaması gelmektedir.

Allah Kur'ân'da, her şeyi insanın hizmetine sunduğunu, insanları ve cinleri kendine ibadet etmeleri için yarattığını, peygamberleri aracılığıyla insanları imana ve ibadete çağırdığını bildirmektedir. O halde diyebiliriz ki, insanın yaratılış gayesini Allah'a ibadet etme olgusu oluşturmaktadır. Hiçbir şeye ihtiyacı olmayan, kullarının bütün ihtiyaçlarını karşılayan Allah, onlardan sadece kendisine ibadet etmelerini istemektedir. Bu sayede kullar, Allah'ın rızasına kavuşacak, bununla da ebedî kurtuluşa erişeceklerdir.

Allah'a imandan sonra geldiğini söylediğimiz ibadetin kapsamı geniştir. Çünkü Allah ile kulları arasındaki ilişki açısından ibadet, dar manada belli davranışları, geniş manada ise hayatın bütününe içine almaktadır.

Allah'a ibadet ederken bazı hususlara dikkat etmek, yapılan ibadeti şeklilik ve yüzeysellikten kurtarır. İbadetin dış şartlarına özen göstermek gerektiği gibi, iç şartlarına da özen göstermek gerekmektedir. Allah ile ilişki kurmak demek olan ibadetin başında, her türlü olumsuzluklardan O'na sığınmak ve güzel bir niyet taşımak önemlidir.

Bu girişten sonra ibadet kelimesinin sözlük ve terim anlamlarına geçmek kanaatimizce yerinde olacaktır.

A- İbadet Kelimesinin Sözlük Anlamı

İbadet kelimesi (عبادة), a-b-d (عبد) kökünden türemiş bir mastardır. Bu kökün ubûdet (عبودية) ve ubûdiyet (عبودية) şeklinde iki mastarı daha bulunmaktadır. Bu kelime şu anlamlara gelmektedir: “Tapmak, kulluk etmek, itaat etmek, boyun eğmek, alçakgönüllülük etmek, kul edinmek, köle edinmek, birine bağlanıp ondan ayrılmamak⁵.” Bu sözlük anlamlarından anlaşılmalıdır ki, عبد kelimesinin ifade etmek istediği esas mana, kişinin güç ve iktidar sahibi birine karşı boyun eğmesi, itaat etmesi, kendi hürriyet ve bağımsızlığından feragat etmesi, ona karşı her türlü mukavemet ve isyanı terk etmesidir. İşte kulluk ve itaat etmenin gerçek manası budur.

4 Taplamacıoğlu, Mehmet, *Din Sosyolojisi*, Ankara, 1975, s.176.

5 İsfahani, Ragıb, *Müfredat*, Tah. S. A. Davudî, Beyrut, 1992, s. 542; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, 1978, III, 271 vd.; Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, Beyrut, 1966, II, 410; Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, İstanbul, 1305, I, 1199.

Araplar, bu kelimenin tef'îl babından ism-i meful kalıbını kullanarak pürüzsüz düz yola "طريق معبد", değerli ve görkemli deveye "بعير معبد" derler⁶. Bu kullanımdan, ibadetin kişiyi köleleştirip özgürlüğünü elinden alan bir olgu olmayıp, Allah katında değerli ve üstün bir konuma getiren olgu olduğunu çıkarabiliriz. Kişi, ibadet yoluyla pürüzlerinden kurtulup değerli bir hale gelebilir.

Bu kelime terimsel olarak, Allah'ın rızasını kazanmak niyetiyle insanın gerçekleştirdiği davranışlar için kullanılır⁷. Sözü edilen kelime dinî ritüelleri ifade etmek üzere kullanılmakla beraber, daha genel nitelikte sayılacak düşünüş ve sözleri de içine alır.

B- İbadet Kelimesinin Terim Anlamı

İbadet, güzel niyete bağlı bulunan ve yapılmasında sevap olan herhangi bir ameldir. Allah'a tazim maksadıyla yapılır. Namaz kılmak, oruç tutmak gibi⁸. İslam Ansiklopedisi'nde bu kelime için şu tanım yer almaktadır: "Kulun Allah'a karşı sevgi, saygı ve bağlılığını gösteren duygu, düşünce ve davranış biçimleri için kullanılan terim."⁹

İbadet, mahiyeti idrak edilemeyen, sonsuz gücü kâinatta hissedilen, mülkünde dilediği gibi tasarruf etme özgürlüğüne sahip olan Allah'a karşı gösterilen tazimin, itaatın ve tevazuun en yükseğidir¹⁰ Allah'tan başka hiç kimse buna layık değildir. Yaratılmışların hiçbiri Allah'a ortak koşulamaz. Kulluğa layık yegâne zat olan Allah'a ortak koşmak affi olmayan büyük günahlardan- dır. İbadetlerde kalp tamamen Allah'a dönük olmalıdır. İbadet ederken, tazime aykırı düşen hareketlerden uzak durmamız bu yüzdendir¹¹. Şerif Cürcanî (816/1413), ibadetin Allah'ı yüceltmek amacıyla mükelleflerin arzularının hilafına yaptıkları fiil olduğunu söylemiştir¹². İnsanın arzularının hilafına bir iş yapması kolay değildir. Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşımayanlar, nefislerinin isteklerinden başka hiçbir şey düşünmezler. Yalnız kendi menfaatlerine önem verirler. Arzularını ilah edinip, bencil istek ve zevklerine taparlar¹³.

6 İbn Manzûr, III, 273.

7 Tehânevî, *Keşşâfu Istilâhâtî'l-Funûn*, Kalküta, 1862, II, 948.

8 Bilmen, Ö. Nasûhi, *Büyük İslâm İlmihâli*, İstanbul, 1970, s. 42

9 TDV, İA, XIX, *İbadet* Maddesi, M. Sinanoğlu.

10 Tehânevî, II, 948; el-Beydavî, Abdullah b. Ömer, Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Tevîl, I, 29, İst., 1979; Olgun, Tâhirül Mevlevî, IX, (Mukaddime'den)

11 Olgun, IX.

12 Cürcanî, *Târifât*, Kahire, ts., s. 168; Köksal, M. Asım, *İslam Tarihi*, XVIII, 329.

13 Bkz., M. Bilgiz, "Kur'an'da Amellerin Değer Yönünden Mukayesesi", Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, Erzurum, 2003, Sayı: 20, s. 134.

İbadetin en yüksek mertebesi, Allah'a huşu ve samimiyet içerisinde boyun eğmektir. Burada mutlak acizyet ile mutlak kudret buluşmaktadır. Aczini bilmeyen kibirliler, korku taşımayan gafil iyimserler ve ümit beslemeyen kötümserler bu şereften mahrum kalırlar¹⁴.

İbadet bütün dinlerde vardır. Her peygamber, inananlara ibadeti emretmiştir. Fakat ibadet şekilleri ve vakitlerinde değişiklikler olabilir. Yüce Yaratıcıya ihlâs ile tazim edip boyun bükmenin gerekliliğini akıl ve vicdanımızla da bulabiliriz. Çünkü insanoğlu kendisinden iyilik gördüğü kimselere karşı minnettarlık duygusu besler. İnsan çeşitli vesilelerle içindeki bu duyguyu açığa vurmak ister, bundan zevk duyar. Bu durum, insanların fitratında vardır¹⁵.

Dünyaya geldikleri andan itibaren insanlar, Allah'ın bahşettiği sonsuz nimetlere kavuşmaktadırlar. Alıp vermekte olduğumuz nefes, soluduğumuz hava, yediğimiz ekmek, içtiğimiz su saymakla bitiremeyeceğimiz bu nimetlerin cüzî bir kısmını oluştururlar. Bu nimetlerin en büyüğü, insanın Yaratıcısına karşı sorumlu olarak yaratılmasıdır diyebiliriz. Bir kul olarak bize düşen görev, hiçbir zaman nankörce bir tutum içine girmeyip şükranda bulunmaktır¹⁶.

Allah, bize hiçbir mükâfat sözü vermemiş olsaydı bile, vermiş olduğu nimetlerden dolayı O'na karşı kulluk görevimizi yerine getirmemiz, sevgi ve saygı ile bağlanmamız gerekirdi. Vicdanlarımız bunu emreder. Vicdanlarına başvurular, Allah'a ibadet etmenin lüzumunu anlamakta güçlük çekmezler¹⁷.

Çağımız tefsircilerinden Abduh (ö. 1905) da, ibadetin boyun eğme, tezellül ve hudûda bulunmanın son haddi olduğunu söyler. Bu, Allah'ın azametini hissetmekten ve mahiyetini idrak edemediği hükümrânlığına inanmaktan ileri gelir. O Yaratıcı, insanı kuşatır, ancak kendisi O'nu idrak etmekten acizdir.

Abduh, bu konuda şunları da söylemektedir: Dinlerde ibadet şekilleri farklılık arz eder. İbadetin özünde, ilahî otoriteyi insanlara hatırlatmak vardır. İbadetler, insan ahlakını düzeltir ve geliştirir. İnsan ahlakında bir gelişme sağlamayan ibadet, ruhtan yoksun kalmış demektir¹⁸.

Râzî'ye (Ö.606/1209) göreyse ibadet, başkasını tazim maksadıyla yapılan bir fiildir. Kulun Allah'a ibadet etmesi gerekmektedir. İnsanoğlunu yokluktan varlığa, çıkararak Allah'tır. İnsan her halinde Allah'ın yardımına muhtaçtır. Bundan dolayı, Allah'a ibadetle meşgul olması gerekmektedir. Allah'a ibadet

14 Olgun, IX.

15 Olgun, X.

16 Olgun, XI.

17 Olgun, XI.

18 Abduh, *Tefsiru'l-Menâr*, Mısır, 1373, I, 56-57.

ederken, azamet ve büyüklük edasından uzaklaşıp, tam bir tezellül ve tevazu haline bürünmelidir. İbadet bize, sevinç ve ferahlık vermelidir. Allah'tan başka kulluk yapmaya layık hiçbir varlık yoktur. Çünkü Allah'a hiçbir şey ortak olamaz¹⁹

Râzî, ibâdetin fazilet bakımından üç derecesinin bulunduğunu söylemektedir.

Birinci Derece: Mükâfat elde etmek veya cezadan kurtulmak maksadıyla Allah'a ibâdet etmek²⁰. Bu maksatla yapılan ibadetin derecesi çok düşüktür. Çünkü istenen, sadece mükâfat elde etmek, cezadan kurtulmaktır. Amaç, vasıta haline getirilmiştir. Değerler yer değiştirdiğinden ötürü, bu fiil değersiz kalmıştır.

İkinci Derece: Allah'a kullukta bulunarak, O'nun emirlerini yerine getirip yasaklarından kaçınarak şeref kazanmak maksadıyla ibâdet etmektir. Bu, birinci dereceden üstündür. Maksat Allah'ın dışında birşey olduğundan bu da, tam değildir.

Üçüncü Derece: İnsanın Allah'ın ilâh, kendisinin de O'nun kulu olduğu bilinciyle ibâdet etmesidir. Ulûhiyet büyüklüğü, ubûdiyet ise, tezellülü gerekli kılar. Bu bilinçle yapılan ibadet, en üstün dereceye çıkmıştır. Nitekim namaza niyet ederken, sevap kazanmak, cezadan kurtulmak için değil, "Allah rızası için" diyerek niyet etmekteyiz²¹.

Merhum Elmalılı ibadetin, niyete bağlı olarak yapılmasında sevap olan ve Allah'a yaklaşmayı ifade eden bir tâat olduğunu söylemektedir. Tâat, niyete bağlı olsun ya da olmasın, kimin için yapıldığı bilinsin ya da bilinmesin, yapılması sevap olan fiili yapmak demektir. Kurbet, niyete bağlı olmasa da, yapılması sevap olan fiili, kime yapıldığını bilerek yapmak demektir. Dolayısıyla, her ibadet, Allah'a yaklaşmayı, her yaklaşma da bir tâati ifade etmektedir. Fakat her tâat yaklaşma olmadığı gibi, her yaklaşma da, ibadet değildir. Allah'ı tefekkür etmek, bir tâattir. Kur'an okumak, sadaka vermek, muhtaçlara yardım etmek gibi güzel davranışlar hem tâattir, hem de yaklaşmadır. Namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek gibi niyet şartı gerektiren fiiller hem ibadet, hem yaklaşma, hem de tâattir²².

İbadet, insanın ruhen ve bedenen bütün varlığıyla Allah'a yaptığı, şuurlu bir tâat ve yaklaşmadır. Tefekkür gibi ruhta kalan bir fiil, tâat ve yaklaşma

19 Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Mısır, ts., I, 242 vd.

20 İbadetin amaçları konusunda bkz., Muhsin Demirci, *Kur'an'ın Ana Konuları*, İstanbul, 2008, s. 198 vd.

21 Râzî, I, 250.

22 Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, I,95-96.

olmakla beraber ibadet olmaz. Çünkü izhar edilmiş değildir. Bu yüzden, ibadetlerin başı olan imanda, kalp ile tasdik yeterli değildir, dil ile ikrar edilerek dışarı yansıtılması gerekmektedir.

Niyet edilmeyen, yalnız zahirde yapılan işler de, ibadet olmaz. Niyetsiz yatıp kalkmak namaz olmaz, niyetsiz aç durmak oruç olmaz, niyetsiz malî yardımda bulunmak sadaka olmaz, zekât olmaz. Hele, Allah'a itaat ve yaklaşma gayesinden başka bir gaye ile yapılan fiiller hiç ibadet olmaz. Demek ki, Allah'a itaat ve yakınlık maksadıyla yapılmayan işler ibadet sayılmaz²³.

Türkçede kullandığımız “tapmak, tapınmak” kelimeleri itaat anlamını karşılar. Zaten bu kelimeyi “putlara tapmak” gibi ne yaptığının bilincinde olmak hali için kullanırız. Bundan dolayı, “Sana ibadet ederiz” yerine, “Sana taparız, tapınırız” demek doğru değildir²⁴.

C- İbadet ve Tevhid İlişkisi

Kur'an'da en çok kullanılan kavramlardan birisi olan ibadet kavramı, isim, fiil ve mastar formunda azımsanmayacak bir sayıda geçmektedir. Ayetlerde, Allah'a ibâdet emredilmiş, şirke düşerek başka varlıklara ibâdet etmek kesin bir dille yasaklanmıştır.

Dinimizde Allah'a imandan sonra tevhid inancından ayrılmamak esastır. Bundan ötürü, birçok ayette insanlara sadece Allah'a ibadet etmeleri emredilmiştir. Çünkü İslam inancında şirk koşturmak, affı olmayan büyük günahlardandır. Tek bir Allah'a iman ve ibadetin olmadığı yerlerde, İslamın geri kalan gerçekleri temelsiz, şüpheli konuma düşer. Bu yüzden ayetlerde sözü edilen kavramın, temelde Allah'a ortak koşturmak (şirk) karşısında konumlandırıldığını açık bir şekilde görürüz. Birtakım faydasız, zararsız putlara tapınmayı bırakıp sadece Allah'a ibadet etmek, tevhidin olmazsa olmaz şartı olarak sunulmuştur. Bir ayette, “*De ki: “Ben Allah'a kulluk etmek ve O'na ortak koşturmakla emrolundum.*”²⁵” denilmiştir. Burada Allah'a kulluk etmekten maksadın tevhidi kabul edip, O'na şirk koşturmak olduğu gayet açıktır²⁶. Bir başka ayette “*Allah'a ortak koşanlar dediler ki: “Allah dileseydi ne biz, ne de atalarımız O'ndan başka hiçbir şeye tapmazdık*”²⁷” denilerek müşriklerin dilinden bu kelimenin tevhid anlamına geldiği belirtilmiştir. Hz. İbrahim'in, babasına “*İşitmeyen, görmeyen*

23 Yazır, I, 96.

24 Yazır, I, 97.

25 13.Râ'd, 36.

26 Zemahşeri, *Keşşaf*, Ys., 1983, II, 362.

27 16.Nahl, 35.

*ve sana bir faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsun?*²⁸” dediği sözlerden de, bu kelimenin tevhid anlamında kullanıldığını görmekteyiz. Örnekleri artırmamız mümkündür. Ancak, sözümüzü ispatlama açısından bu kadarını yeterli buluyoruz. O halde, ibadet etmek derken aklımıza ilk planda, üzerimize farz kılınmış olan namaz, oruç, zekât gibi davranışlar gelmemelidir. Kur’an’da ibadetin, amelî yönünden önce imanla ilgili yönü olan tevhid manası gelmelidir. İnsanlar önce iman etmekle sorumlu tutulmuşlardır. Dolayısıyla amelî sorumluluk daha sonra gelmektedir. Müslüman olabilmek için “Allah’tan başka ilah olmadığı”nı, O’ndan başkasına kulluk etmemek gerektiğini kabul etmek lazımdır. Bütün peygamberler tevhidi anlatmış, kavimlerine karşı bunun mücadelesini vermişlerdir. Demek ki, bedenen veya malen yaptığımız ibadetlerden önce, bu kelime Allah’ı birlemek manasını taşımaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, bedenen veya başka şekillerde yerine getirdiğimiz ibadetleri de, tek bir Allah rızası için yapmamız gerekmektedir. Aksi takdirde, yapılan ameller geçerli olmamaktadır. Çünkü kulluk, Allah’ın hakkıdır. Hiçbir şey, O’na ortak edilmeye layık değildir.

Kur’an’da Allah’a ibâdet kavramı, tek ilâh olarak O’na inanmak, buyruklarına ve yasaklarına boyun eğmek, koyduğu hükümleri (namaz, hac, zekât, oruç vb.) yerine getirmek, O’nun koyduğu helal ve haramları benimsemek, O’na karşı büyüklenmemek, zahirde ve batında O’nun hükmüne razı olmak, kısacası hakiki ilah olarak O’nu benimsemek gibi anlamları ihtiva eder²⁹.

İslam’da iman esaslarından sonra ikinci sırada, belirli davranış biçimlerini ihtiva eden ibadetler gelmektedir. İbadetler, Yaratıcı ile irtibat halinde olmayı sağlarlar. Allah’ın emri olması hasebiyle büyük öneme sahiptirler. Belirli davranış biçimindeki ibadetler sembolik nitelik taşımaktadırlar. İbadetlerin şekilsel yönleri, önem bakımından özerinden sonra gelmektedir. Ancak, hiç kimse önemli olan özdür diyerek, kendi aklına göre ibadet şekilleri ortaya koyamaz. Çünkü Kur’an’da geçen namaz, oruç, hac gibi mükellefiyetlerin keyfiyetlerini, ayrıntılı bir biçimde peygamber bize öğretmiştir.

Temel ibadetler, Kur’an’da sıkça zikredilmektedir. Bunların yerine getirilmesi müminlere emredilmektedir. Bu emirlerde, o ibadetlerin eda şekillerine detayıyla rastlanmaz. İnsanları kötülüklerden, azgınlıklardan korumasına benzer faydaları ve amaçları üzerinde durulur. Bu, Kur’an’ın üslubudur. Kur’an bir şey anlatırken, o şeyin ayrıntılarından ziyade, maksatları ve faydaları yahut zararları üzerinde durur. Teferruatını, oradan alınacak dersleri, insanların zihinlerine havale eder.

28 19.Meryem, 42.

29 Karagöz, İsmail, *Kur’an’da İbâdet Kavramı*, İstanbul, 1997, s. 53 vd.

Peygamber, Medine döneminde ibadetlerin yerine getiriliş şekillerini uygulamalı olarak ahabına göstermiştir. Rivayetler yoluyla, biz de onlardan öğrendik. İbadetlerin getireceği bazı mahrumiyetlere ve külfetlere katlanmalıyız. Bunların sağlayacağı dünyevî, uhrevî faydalar göz önüne alındığında tahammül kolaylaşır. Kur'an'da, Allah'ın hiç kimseyi gücünün yetmeyeceği şeylerle mükellef tutmayacağı belirtilmiştir. Hastalık veya seferilik gibi hallerde, bedenî veya malî yönden herhangi bir ibadeti yerine getirememesi gibi bir durum sözkonusu olduğunda, bazı kolaylıklar devreye girmektedir. Zaten İslam'da zorlaştırmak değil, kolaylaştırmak esastır.

İnsanın yapacağı ibadetin gayesini ve anlamını kavrayacak bilince ulaşması, bu konuda özgür iradesinin olması önemlidir. Çünkü Allah, ergenlik çağına ulaşmamış, akli fonksiyonları yerinde olmayan kimseleri mükellef tutmamaktadır. Buluş çağına erişmemiş çocukların, ileride zorluk yaşamamaları, ruhî ve iradî bir disiplin kazanmaları yönünden ibadete alıştırmaları eğitim biliminin kabul ettiği ilkelerle uyum halindedir. Ayrıca, Müslümanlığı kabul etmemiş kişilerin ibadetleri yerine getirme yükümlülükleri bulunmamaktadır. Daha önce de söylediğimiz gibi, öncelikli olan imandır. İbadet yükümlülüğü, imandan hemen sonra başlar. İbadetler gösterişten de uzak olmalı, Allah rızası gözetilerek yapılmalıdır.

Yapılan ibadetlerde devamlılık önemlidir. İnsanın mükellefiyeti yani Allah'a karşı sorumluluğu ölünceye kadar sürer. İslam itidal üzere kurulduğundan, ibadetler konusunda da aşırılığa kaçacak hareketleri tavsiye etmez. Aşırı ölçülerde ibadette bulunup, bir müddet sonra bıkkınlığa düşmektense, güç yetecek kadar ibadet yapıp ömür boyu devam etmek daha iyidir.

İbadetlerin yardımlaşmayı sağlama, fertler arasında kaynaşma meydana getirme vb. dünyaya yönelik olumlu sonuçları bulunduğu gibi, ahirete yönelik olumlu sonuçları da vardır. Kişi, yükümlülüğünü yerine getirmiş olur. Allah katında bir mükâfat elde eder. Ancak bu mükâfatın büyüklüğü, kişinin niyetine ve içtenliğine bağlıdır.

Kişi, dünyayı zihninde bir tarafa bırakarak, Allah'ın huzurunda olduğu bilincine ulaşırsa, işte o zaman amaca uygun ibadet etmiş olur. Zira gaffet halinde yapılan ibadet, amacına ulaşamaz.

Her peygamber kavmini tek bir Allah'a ibadet etmeye davet etmiş³⁰, kendileri de O'na ibadet etmişlerdir³¹. Kur'an'da, "ey insanlar"³² ve "ey mümin-

30 2.Bakara, 83,133; 3.Âl-i İmrân, 64; 5.Mâide, 72, 117; 7.A'râf, 65, 73, 85; 9.Tevbe, 31; 11.Hûd, 50, 61, 84; 12.Yusuf, 40; 16.Nahl, 36; 23.Mü'minûn 23, 32; 27.Neml, 45; 29.Ankebût, 16, 36; 41.Fussilet, 14; 46.Ahkâf, 21; 98.Beyyine, 5.

31 13.Râd, 36; 21.Enbiyâ, 73; 39.Zümer, 11,14.

32 Bkz., 2.Bakara, 21.

ler”³³ hitâbıyla Allah’a ibâdet emredilmiş ve ibâdetin ihlâsla³⁴ yapılması istenmiştir. Allah’a ibâdetten bahseden âyetlerdeki ibâdet kavramı, genel olarak tevhid, itaat, duâ, Allah’ı bilmek, boyun eğmek, iman etmek ve sâlih amel işlemek anlamlarını ifade ederler³⁵.

D- Allah’tan Başkasına İbadet: Şirk

Bilindiği üzere İslam öncesi dönemde yaşayan Arapların durumunu ifade etmek için kullanılan “Cahiliye Çağı” ilk ve son cahiliye çağı olarak iki bölüme ayrılır. M. V. Yüzyıldan İslamın ortaya çıkışına kadar geçen zaman son cahiliye çağını oluşturur. Hicaz halkı Hz. İsmail’den sonra uzun zaman geçince dalaletle düştü ve putlara tapar oldular. Tabiatın insanlardan üstün güçlerle dolu olduğuna ve bu güçleri hizmetlerine alabileceklerine inanıyorlardı. Tanrı’nın kızları saydıkları bu güçler cinlerdi. Onlara göre cinler, hayır ve şer işlerine muktedir olduğundan onlara saygı göstermek ve onlara ibadet etmek gerekirdi. Her cinin belli bir yeri olduğu, kayalar, ağaçlar ve putların içini mesken tuttukları kabul edilirdi. Kendileri adına kurban kesilerek putlar, kendilerine tapanların kabilesiyle akraba olur ve o kabileyi koruması altına alırdı.

Araplar Hz. İsmail’in dinini unuttuktan sonra putlara tapmanın yanı sıra evrenin yaratıcısı ve koruyucusu Allah’a da inanıyorlar ve hac zamanında onun adına telbiye yapıyorlardı. İnanışlarına göre Tanrı insan gibi bir benliğe sahip olup, bütün yaratıklar ona bağlı idi. Herşey onun emrindedir, yağmur yağdırır, bütün varlıkların yaratıcısıdır. Mesela Ankebut suresinin 63. Ayetinden bunu anlamamız mümkündür; “Andolsun, eğer onlara, “Gökten yağmuru kim indirip de onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltti?” diye soracak olsan, mutlaka, “Allah” diyeceklerdir. De ki: “Hamd Allah’a mahsustur.” Fakat onların çoğu akıllarını kullanmazlar.” Konuyla ilgili olarak Mu’minun suresi 85. Ayet ve Zümer suresi 8. ayete de bakılabilir.

Arap kabilelerinin değişik adlar taşıyan putları vardı. Kureyş kabilesinin de Hubel adında, Kabenin içindeki bir kuyunun yanına dikilmiş bir putları vardı. Ayrıca Kureyş kabilesi Zemzem kuyusunun yanında bulunan İsaf ve Naile adlarındaki iki puta daha taparlardı ve bunların önünde kurbanlar keserlerdi.

Bu putlardan ayrı olarak her aile bir put edinip evine koyarak tapıyordu. Yola çıkmak isteyen bir kişi, hayvanına binmeden önce evindeki bu puta elini ve yüzünü sürerdi. Bu iş onun yolculuğa çıkmadan önce yaptığı en son iş olurdu. Yolculuktan döndüğünde de, yine o puta elini yüzünü sürerdi. Bu iş de o adamın döndükten sonra ailesini görmeden yaptığı ilk iş olurdu.

33 Bkz., 22.Hac, 77.

34 Bkz., 98.Beyyine, 5.

35 Karagöz, İsmail, *Kur’ân’da İbâdet Kavramı*, s. 27.

Cahiliye Araplarının inanışlarında Hz. İbrahim zamanından beri devam eden bazı kalıntılar vardı, Hz. İbrahim'in dininden olmayan bazı şeyleri bu dinle karıştırdılar. Kabeye saygı göstermek, tavaf etmek, hac ve umra amacıyla Kabeye gitmek, Arafat ve Müzdelife dağlarında durmak, kurbanlık develer götürmek, telbiye etmek gibi Hz. İbrahim'in dininden kalma gelenekleri yerine getirmeye devam ettiler. Kureyş ve Kinane kabileleri telbiyede Allah'ın birliğini tanıır, sonra putlarını O'na ortak koşar, bu putların Allah'ın hükmü altında olduğunu kabul ederlerdi. Bu hususa Kur'an'da şöyle temas edilmektedir; "Onların çoğu Allah'a ancak ortak koşarak inanırlar."³⁶

Arapların putlardan başka, Tağut denilen tapınakları vardı. Bunların sayısı Hicaz ve diğer yerlerde yüzü bulmaktaydı. Kabeye gösterilen saygı onlara da gösterilirdi. Bunların etrafında tavaf ederler, kurban keserler, hediyeler sunarlar, kura okları çekerlerdi. Kureyşliler Kabenin bütün tağutlara üstün olduğunu bilirlerdi. Uzza, Lat, Menat bunlardan birkaçıdır.

Araplar putlara tapmakla beraber, onlara karşı duydukları saygı tam değildi. Duaları tesadüfen isteklerine uygun sonuçlandığı zaman memnun oluyorlar, isteklerine uygun sonuçlanmadığı zaman, putlara hakaret ve küfür ediyorlardı³⁷.

Kur'an'ın inmeye başladığı dönemde yaşayan Araplar arasında puta tapıcılığın yaygın olması nedeniyle, birçok ayette Allah'tan başkasına ibadet etmenin yanlışlığından bahsedilmektedir. Allah gönderdiği kitap ve peygamberler yoluyla, kendisinden başkalarına kullukta bulunmamaları konusunda insanları uyarmıştır. Bu konuda onları zorlamamış, tercih hakkını onlara bırakmıştır³⁸. Böylece yaratılanlar arasında sadece insanlar ve cinler Allah'tan başkasına tapmışlardır. Diğer yaratıklar zorunlu olarak tek Allah'a ibadet etmeye devam etmektedirler.

Allah'a ortak koşanların ortak koştukları şeylere baktığımızda, aciziyet ifade eden bazı ortak özelliklerin onlarda bulunduğunu görürüz; gerçek varlıkları yoktur, canlıların sahip olduğu özelliklerden bile mahrumdurlar, yaratıcıya ait fiillerden acizdirler (yaratamazlar, diriltemezler, rızık veremezler, duaya icabet edemezler, hüküm yetkileri yoktur, hidayet edemezler, gaybı bilemezler), felaket sırasında kaybolurlar, kendilerine tapanları savunamazlar, şefaahat edemezler, delile dayanmazlar, putlar kendilerine tapanları reddederler³⁹.

36 12.Yusuf, 106.

37 Mahmud Es'ad, *İslam Tarihi*, Sadeleştirenler: A. Lütfi Kazancı- O. Kazancı, İstanbul, 1995, s. 244 vd.; Çağatay, Neş'et, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cabiliye Çağı*, Ankara, 1971, s. 98 vd.; Ayrıca bu konuda detaylı bilgi için bkz., İbn al-Kalbi, *Putlar Kitabı*, Çev. B. Düşüngen, Ankara, 1969.

38 Karagöz, İsmail, s. 55.

39 Başlıklar halinde sıraladığımız maddeler hakkında detaylı bilgi edinmek için bkz., Suad Yıldırım, *Kur'an'da Ulûhiyyet*, İstanbul, 1987, s. 311 vd.

Putu tapanların, taptıkları putların kendilerini dahi korumaktan aciz olduklarını kabul ettiklerini göstermesi bakımından Enbiyâ suresinde Hz. İbrahim ile kavmi arasında geçen konuşma ilginçtir. Adı geçen surenin 65. ayetinde müşriklerin “*Andolsun bunların konuşmayacağını sen de bilirsin.*” demesi üzerine Hz. İbrahim onlara “*Öyle ise siz, (hâlâ) Allah’ı bırakıp da, size hiçbir fayda, hiçbir zarar veremeyecek şeylere mi tapacaksınız?*” cevabını vermiştir. Bu cevap karşısında Hz. İbrahim’i yakmaya teşebbüsten başka bir şey yapmak ellerinden gelmemiştir.

Müşriklerin Tanrı diyerek taptıkları putlar onlar nazarında, bir nevi sembol ve vasıta değeri taşımaktadırlar. Müşriklere göre putların imal edildikleri madde önemli değildir. Putların aslında sembol değeri taşıdığını bazı ayetlerden de öğrenmemiz mümkündür⁴⁰. Mesela, “*Hayır, onlar cinlere ibadet ediyorlardı. Onların çoğu cinlere inanıyordu.*” (Sebe’, 34/41), “*Eğer Rahman dileseydi biz onlara (meleklerle) kulluk etmezdik.*” (Zuhruf, 43/20), “*Halbuki (aslında) azgın bir şeytana tapmaktadırlar.*” (Nisâ, 4/117) ayetlerinden puta tapanların, o putların maddesi üzerinden başka varlıklara taptıklarını anlamaktayız.

İnsanlar zihnen kavrayamadıkları Allah ile aralarına birtakım vasıtalar koymuşlardır. Yardım veya şefaet beklentisiyle, korku veya dünyevî bir menfaat sebebiyle putlara tapmışlar, zamanla bu sapma giderek daha da artmıştır. Müşrikler, Allah’ın putları kendisine vasıta kıldığını, onlara tapınmanın Allah tarafından meşru kılındığını iddia ediyorlardı. Hâlbuki Kur’an, putların tanrılığını kesin bir dille reddetmektedir.

Kureyş kabilesinin Kâbe ve çevresinde putları vardı. Mekkeli müşriklerin evlerinde de putları vardı. Yolculuğa çıkarırken yaptıkları son iş, dönüşte ise yaptıkları ilk iş o puta elleriyle dokunmaktı. Putun bulunmadığı yerlerde, onun yerine geçmek üzere bir taş dikerler, bu taşın etrafında tavaf ederler, kurbanlar keserlerdi⁴¹. Hz. Peygamber, Araplara tevhidini bildirip, Allah’a ortak koşmamalarını söylediğinde, “ilahları bire mi indirdi?” diye şaşkınlıklarını belirtmişlerdi⁴².

Kur’an, tevhid dini olan İslam’ı getirdiği için şirkle çetin mücadeleler yapmıştır. Puta tapıcılığı ortadan kaldırmayı temel gaye edinmiştir. Bu gaye uğrunda müşrikler karşısında her türlü delili ileri sürmüştür. Burada bir hususu hatırlatmakta fayda var; Kur’an, islama aykırı diğer inanışlarla mücadele etmemiş midir? şeklinde bir soru akla gelebilir. Bu soruya, Kur’an’ın İslam

40

41 Yıldırım, Suad, *Kur’an’da Ulûhiyyet*, İstanbul, 1987, s.8.

42 İbn al- Kalbi, *Putlar Kitabı*, Ter. B. Düşüngen, Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Yay., 1969, s.39.

dışı her türlü düşünceyle mücadele ettiği cevabını verebiliriz. Mâide, 17 ve 72. ayetlerde “*Andolsun, “Allah, Meryem oğlu Mesih’tir” diyenler kesinlikle kâfir oldu.*”, 73. ayette “*Andolsun, “Allah için üçüncüsüdür” diyenler kâfir oldu. Hâlbuki bir tek ilahtan başka hiçbir ilah yoktur.*” buyrulularak teslisle mücadele edilmiştir. Ayrıca Kâf 24–25. ayetlerde, “*Atın cehenneme, (hakka karşı) inatçı, hayrı hep engelleyen, haddi aşan şüpheli her kâfiri!*” buyrulularak küfür ve şüphe yerilmiştir.

Kur’an, tanrı olarak kabul edilen putların acizliklerini deliller ileri sürerek belirtmiştir. Bir ayette, “*Allah’ı bırakıp da ibadet ettikleriniz, bir çekirdek zarına bile hükmedemezler.*”⁴³ Başka bir ayette, “*Ey İnsanlar! Size bir örnek verildi. Şimdi ona iyi kulak verin. Sizin Allah’tan başka tapıklarınız bir sinek dahi yaratamazlar, hepsi bunun için toplansalar bile. Eğer sinek onlardan bir şey kapsa bunu ondan kurtaramazlar. İsteyen de aciz, istenen de.*” buyrulularak putların zayıflık ve acizlikleri gözler önüne serilmiştir. Putlara tapınarak onlardan medet uman müşriklerin ne büyük şaşkınlık ve gaffet içinde oldukları bu ayetlerden ortaya çıkarılabilir.

Putlardan bir şey beklemenin yanlışlığı apaçık bir gerçek olarak ortada dururken, insanlar hangi sebeplerin peşine takılarak bu çıkmaz yola sürüklenmişlerdir. Kur’an’a baktığımızda, bu sapmanın sebeplerinin değişik yerlerde zikredildiğini görürüz. Bu sebepler başlıca dört grup halinde tespit edilmiştir: 1- Müşriklerle ilgili sebepler 2- Çevresel etkenler 3- Müşriklerin Resul ve müminlerle ilgili ileri sürdüğü bahaneler 4- Müşriklerin putlarda var olduğunu düşündüğü özellikler⁴⁴.

Müşriklerle ilgili sebepler; düşünmemeleri (peşin hüküm sahibi olmaları, akıllarını kullanmamaları), bilgisizlikleri, şüphecilik ve heveslerinin peşinden gitmeleri ve kibirli olmalarından kaynaklanmaktadır.

Şirkin çevresel etkenleri arasında; ataları taklit, baskı, refah, şeytanın aldatması gibi sebepleri sayabiliriz. Müşrikler, atalarını körü körüne taklit ettikleri için şirkten kurtulamamışlardır. Sıkıştıkları yerde atalarından o şekilde gördükleri tarzında bir bahane ileri sürmüşlerdir. Körü körüne taklit, Kur’an’ın en çok eleştirdiği tutumlardandır. Kur’an’da “*Onlara, “Allah’ın indirdiğine uyun” denildiğinde, “Hayır, biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol)a uyarız!” derler. Peki, ama ataları bir şey anlamayan, doğru yolu bulamayan kimseler olsalar da mı (onların yoluna uyacaklar)?*”⁴⁵ ” denilerek müşriklerin bu tavırları kınanmıştır.

43 35.Fâtır, 13.

44 Yıldırım, Suad, s. 286.

45 2.Bakara, 170.

Otoriteyi temsil eden kişilerden gelen baskılar ve tehditler de, şirkin devam etmesinde etkili olmuştur. Şeytanın saptırması, vesvese vermesi ve yaptıkları işleri onlara güzel göstermesi de şirkin devamını sağlamıştır. Nitekim Kur'an'da, Âd ve Semûd kavimlerinin helak edilmesinden bahsedildikten sonra “Şeytan onlara işlerini süslemiş ve onları doğru yoldan alıkoymuştur.”⁴⁶ denilerek bu kavimlerin ne suretle helake sürüklendiği ortaya konulmuştur. Müşrik olmalarının sebebini Allah'a izafe etmeleri de, şirkte devam etmelerine neden olmuştur. Bunu “Eğer Rahman dileyseydi biz onlara kulluk etmezdik” dediler. Bu konuda hiçbir bilgileri yoktur. Onlar sadece yalan söylüyorlar.”⁴⁷ ayetinden anlamamız mümkündür.

Müşrikler, şirk koşmalarına bir diğer sebep olarak peygamberlerde bulunan sıfatları ileri sürerler. Onlara göre, bu sıfatların bir peygamberde olmaması gerekir. Peygamberin kendileri gibi beşer olmasını zaaf olarak görmüşlerdir. Nitekim bu husus “İnsanlara hidayet (Kur'an) geldikten sonra onların iman etmelerine ancak, “Allah bir beşeri mi peygamber olarak gönderdi?” demeleri engel olmuştur.”⁴⁸ ayetinde dile getirilmiştir. Müşriklerin bu yadırgamalarına Kur'an cevap vermiştir; “De ki: “Eğer yeryüzünde, (insanlar yerine), yerleşip dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara gökten bir melek peygamber indirirdik.”⁴⁹”

Peygamberlerin makam, güç ve servet sahibi insanlar arasından seçilmeyişi hususunu da, şirklerine bahane olarak ileri sürmüşlerdir. Nitekim “Dediler ki: “Bu ne biçim peygamber ki yemek yer, çarşıda pazarda dolaşır. Ona bir melek indirilseydi de bu onunla beraber bir uyarıcı olsaydı ya!”, “Yahut kendisine bir hazine verilseydi veya ürününden yiyeceği bir bahçesi olsaydı ya.”⁵⁰ Ayrıca “ Bu Kur'an iki şehrin birinden bir büyük adama indirilseydi ya!” dediler.”⁵¹ ayetlerinde bu husus açık olarak anlatılmıştır.

Müşrikler, putlarda var olduğunu düşündükleri şefaathetme, zarar vermelerinden korkma gibi özelliklerden dolayı da şirkte düşmüşlerdir. Nitekim “Allah'ı bırakıp, kendilerine ne zarar, ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar ve “İşte bunlar Allah katında bizim şefaathetçilerimizdir” diyorlar. De ki: “Siz, Allah'a göklerde ve yerde O'nun bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz!? O, onların ortak koştukları şeylerden uzaktır, yücedir.”⁵²” ayetinden bunu anlayabiliriz.

46 29.Ankebût, 38.

47 43.Zuhruf, 20.

48 17.İsrâ, 94.

49 17.İsrâ, 95.

50 25.Furkân, 7–8.

51 43.Zuhruf, 31.

52 10.Yûnus, 18.

E- İbadet Fitrâ Bir İhtiyaçtır

Bilindiği üzere, insan hayatında lezzetler ve elemeler vardır. İnsan lezzetten ne kadar hoşlanır, elemelerden de o kadar acı duyar. Elemin sebepleri karşısında öfkelenir veya korkar, lezzetin sebepleri karşısında ise, ümitlenir veya hırslanır. İnsanı hareket ettiren veya durduran da, bu korku ile ümidin sürekli mücadelesi ve birinin diğerinin yerine geçmesidir. Ümit kırılınca, ruhu ümitsizlik ve karamsarlık duyguları kaplar, insan hiçbir faaliyet gösteremez hale gelir. Korku kalmayınca da, taşkınlıklar başlar, hiçbir işin sonu düşünülmez, insanlığa yararlı işler yapılmaz. Ümidin içinde bir korku, korkunun içinde bir ümit olması sebebiyle insanlar gayret gösterirler.

İnsanoğlu aciz olarak yaratılmıştır. İbadet etmek, Allah'ın kulları üzerinde bir haktır⁵³. Akli başında olanlar, ümit ile korku dairesinden dışarı çıkmazlar. İnsan her an korku ile ümit arasındadır. Ümidin sebepleri sınırsız olduğu gibi, korkunun sebeplerinin de sınırı yoktur. İnsan ruhu, ümitler ve korkular karşısında daima müteessir olur. Ümitlerle korkuların karşı karşıya yer alarak bir noktada buluştuklarını görür. Artık, hakikati kavramaya başlamıştır. İnsan ruhunun tamamen müteessir olduğu, bütün korku ve ümitlerin toplandığı noktaya karşı duyduğu ilgi, kulluk ve ibadet düşüncesinin başlangıç noktasını oluşturur. İnsanın mutluluğu, mutsuzluğu, mahrumiyeti bu ilginin ciddiyetiyle doğru orantılıdır. İnsan korku ve ümit duygularını neye bağlarsa, mabudu odur.

Bazı insanlar korku ve ümidin ilk kaynağı olan Yüce Zata yükselemez, belirli ve sınırlı bir ümidin zorlaması veya bir korkunun kahrı altında ezilir. O varlığa o şekilde bağlanır ki, sahip olduğu veya elde etmek istediği lezzetten vazgeçmeye, elemi yüklenmeye imkân yok gibi düşünür. Bu ümidin kaynağını öyle sevmiş veya o korkuyu doğuran şeyden öyle yılmıştır ki, bunlar ona bütün sevgilerin gayesi veya bütün korkuların sonu gibi görünür. Böyle kendisi gibi sınırlı ve eksik bir varlığa bağlanması, onun önünde öyle zilletlere götürür ki, bütün idrak o zillete boğulur, o andan ilerisini görececek akıldan eser kalmaz.

İnsanda yaratıcı-yaratılan / ilah-kul ilişkisini unutturarak bütün musibetleri hazırlayan şirkin çıkış noktası da işte burasıdır. Kendilerini ibadet düşüncesiyle ilgisiz sananlar, bunu da kendileri için ileri bir fikir seviyesi olarak görenler, farkında olmadan her an bir mabut değiştirirler. Bu şekilde bütün hayatları mutlak bir şüphe içinde geçer. Fanilere gönül bağlayanlar, hüsranda kalma-

53 Dihlevi, Şah Veliyyullah, *İslam Düşünce Rehberi*, Ter. M. Erdoğan, İstanbul, 2003, I, 248.

54 Abdulhamid, Muhsin, *İslam ve Toplumsal Kalkınma*, Ter. Mehmet Çakır, İstanbul, 1993, s. 51.

ya mahkûmdurlar. Bu yüzden kulluk ve ibadete layık yegâne varlık Allah'tır. O'na ibadet edenler, gelip geçici ümit ve korkulara kendilerini tamamen kapırmazlar. İslam'a göre lezzet ve elem, ümit ve korku doğuran amillerin hepsi mutlak bir başlangıca dayanır ki, bu her şeyin sahibi olan Allah'tır. Bu sebeple ibadet ve tezellül yalnız O'nadır. Kul ibadet ederken, mabuduna tam bir edeb, hudû ve tazim ile boyun eğmelidir. Bu esnada tazimle bağdaşmayacak her türlü hareketten sakınmalıdır. Hakkıyla ibâdet, mutlak acziyet ile tam kudretin buluşmasıdır. Aczini hissetmeyen kibirliler, hiçbir korku yokmuş gibi görünen gafiller, hiçbir ümit beslemeyenler bu şereften mahrumdurlar.

İbadet isteği ve ihtiyacı fıtrîdir. İbadet duygusu insanın tabiatında var olan bir kabiliyettir⁵⁵. İnsanlar her devirde, kendilerinden üstün ve bütün âleme hâkim bir yaratıcı kudrete iman etmiş ve tazimde bulunmuşlardır. Çünkü yaratıcıya sevgi ve saygı, korku ve ümit, yalvarma ve ibadet duyguları yaratılıştan gelmektedir. İbadet, kalbe ve imana kuvvet verir. İman, ibadetlerle güçlendirilmezse, zamanla zayıflar, yavaş yavaş kalpten silinip yok olur.

Şuurlu olarak yapılan ibadetler, ahlakımızı güzelleştirir. İbadetlerimiz ahlakımızın yükselmesine, ruhumuzun temizlenmesine hizmet etmiyorsa, şuur-suzca yapılmışlardır. Bunlar, kuru bir hareket olmaktan ileri gidememişlerdir.

İbadet, insanları madde âleminde boğulup kalmaktan kurtarır. İnsanın düşüncelerini bu âlemin ötesindeki âleme çevirir⁵⁶.

Sonuç

Bilindiği üzere dinimiz, birtakım kuru nazariyelerden ibaret değildir. Kulun Allah ile kendisiyle ve başkalarıyla olan münasebetleri, somut temeller üzerine bina edilmiştir. Düşüncede kalan, pratikte gösterilmeyen bir gerçek, layık olduğu değeri bulamaz. İnsan inandığı gerçeği dili ile söylemeli ve hayata geçirmelidir. Çünkü hayata geçirilmeyen bir inanç zaafa uğrama, belki de zamanla yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. İşte bu zaruret sebebiyle dinimiz nazarî bilgileri öğretmekle yetinmeyerek, amelî hükümleri de öğretmiş ve bu hükümlere uyulmasını emretmiştir. Bir Müslüman iman ettikten sonra, imanının gereklerini yerine getirmekle de sorumlu tutulmuştur. Kalbe yerleşmesi gereken bu iman, ibadetler yoluyla hayata da yansımalıdır. Dinimizde ibadet, Allah ile kul arasında kurulan bir ilişki, hatta kulun önemli bir vazifesidir⁵⁶.

55 Yazır, I, 98 vd.; Olgun, XI vd.; Bayraktar, *Mehmet, İslam İbadet Fenomenolojisi*, Ankara, 1987, s. 9 vd.

56 Olgun, a.y.

İbadet, dinin teorik bildirisinde açıklanan iman konularının pratik alanda uygulanması ve gerçekleşmesidir. Dinî tecrübeden kaynağını alan her eylem, dinin pratik anlatımı olarak görülmelidir.

Kaynakça

- Abduh, Muhammed, *Tefsiru'l-Menâr*, Mısır, 1373.
- Abdulhamid, Muhsin, *İslam ve Toplumsal Kalkınma*, Ter. Mehmet Çakır, İstanbul, 1993.
- Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, İstanbul, 1305.
- Bayrakdar, Mehmet, *İslam İbadet Fenomenolojisi*, Ankara, 1987.
- Bilgiz, Musa, "Kur'an'da Amellerin Değer Yönünden Mukayesesi" Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, Erzurum, 2003, Sayı: 20, s. 134.
- Bilmen, Ö. Nasûhi, *Büyük İslâm İlmihâli*, İstanbul, 1970.
- Cürcanî, Seyyid Şerif, *Târîfât*, Kahire, ts.
- Çağatay, Neş'et, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara, 1971.
- Demirci, Muhsin, *Kur'an'ın Ana Konuları*, İstanbul, 2008.
- Dihlevî, Şah Veliyyullah, *İslam Düşünce Rehberi*, Ter. M. Erdoğan, İstanbul, 2003.
- Isfahanî, Ragıb, *Müfredat*, Tah. S. A. Davudî, Beyrut, 1992.
- İbn al-Kalbi, *Putlar Kitabı*, Çev. B. Düşüngen, Ankara, 1969.
- İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, 1978.
- Karagöz, İsmail, *Kur'an'da İbâdet Kavramı*, İstanbul, 1997.
- Köksal, M. Asım, *İslam Tarihi*, XVIII, 329.
- Mahmud Es'ad, *İslam Tarihi*, Sadeleştirilenler: A. Lütfi Kazancı- O. Kazancı, İstanbul, 1995.
- Olgun, Tâhirü'l Mevlevî, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, İstanbul, 1963.
- Özsoy, Ömer, *Sünnetullah*, Ankara, 1999.
- Râzî, Fahreddin, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Mısır, ts.
- Taplamacıoğlu, Mehmet, *Din Sosyolojisi*, Ankara, 1975.
- TDV, İA, XIX, *İbadet* Maddesi.
- Tehânevî, *Keşşâfu Istilâhâti'l-Funûn*, Kalküta, 1862.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*.
- Yeğin, Abdullah ve arkadaşları, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lûgat*, İstanbul, 1985.
- Yıldırım, Suad, *Kur'an'da Ulûhiyyet*, İstanbul, 1987.
- Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, Beyrut, 1966.
- Zemahşerî, *Keşşaf*, Ys., 1983.